

Serie: *Steden op de 'Drooglijn'*

Casus: *De agglomeratie Den Bosch - Oss*

Moerasdraak bespeelt Waterwolf

'Amersfoort aan Zee' - als de door de klimaatverandering veroorzaakte zeespiegelstijging en toenemende fluctuaties in de afwatering van het rivierwater zich in versneld tempo doorzetten dan verschuift de grens tussen nat en droog steeds verder en sneller dan aanvankelijk gedacht verder landinwaarts op. Al in de loop van deze eeuw moeten we rekening houden met een 'drooglijn' die van Groningen via Zwolle, Amersfoort, Utrecht, Arnhem/ Nijmegen en Bosch/ Oss naar Breda loopt. Ten noordwesten daarvan moet structureel op steeds grotere schaal ruimte gemaakt worden voor de groeiende dynamiek van het water. Een en ander kan ingrijpende consequenties voor de ruimtelijke ordening en dan niet in de laatste plaats op het gebied van ver- en ontstedelijking. Worden strategisch gelegen steden op deze 'Drooglijn' de nieuwe trekpaarden van het land? Wat heeft dat dan voor gevolgen voor hun voor- en achterland? En hoe kan daar nu al op voorgesorteerd worden?

In dit artikel zoomen we in op de locatie Den Bosch - Oss naar aanleiding van het ontwerpend onderzoek "Moerasdraak bespeelt Waterwolf" dat dit voorjaar verscheen [1].

=Een historische 'Drooglijn' in ere herstellen

Dat zou een goede invalshoek kunnen zijn voor een adequate, op de lange termijn gerichte klimaatstrategie in deze regio in het noordoosten van Noord-Brabant. Eeuwenlang stroomde hier in natte jaargetijden een binnendijkse tak van de Maas die vanaf het dorp Beers, waar een de rivierdijk een stuk lager dan elders was, naar Den Bosch liep, waar her de bekensystemen van Dommel en Aa, hier vereend in de Dieze, zich bij de Maas voegen. Dat stuk dijk bij Beers, een zogeheten overlaat, werd met opzet laag gehouden om te voorkomen dat elders langs de rivier de dijken zouden doorbreken. Het water dat via deze *Beerse Overlaat* de binnendijkse landen instroomde, zocht en vond zijn weg in de laagst gelegen zogeheten komgronden tussen de noordelijker en hoger gelegen oeverwallen bij de Maasdijk en de uitlopers van dekzandruggen in het zuiden waar steden als Den Bosch en Oss tot ontwikkeling kwamen. Om deze steden en tussenliggende nederzettingen als Rosmalen, Nuland en Geffen tegen het wassende water van de binnendijkse tak van de Maas te kunnen beschermen werden de lager gelegen delen verhoogd met dijken en dijkjes die samen een soort drooglijn vormden. Dat het niet altijd gelukt is het water buiten te houden getuigen de vele zogeheten wielen [kleine meertjes als relictten van doorbraakkolken] in de Heinisdijk tussen Orthen [Den Bosch] en Rosmalen. Na de afsluiting van de Beerse Overlaat in 1942 verloren de dijken op de Drooglijn hun functie en konden de komgronden ten nutte gemaakt worden voor moderne landbouw en stadsuitbreidingen. Dat laatste gebeurde vooral vanuit de directe omgeving van Den Bosch, waar

de provinciehoofdstad sterk naar het noorden en noordoosten uit breidde, het stroomgebied van de zogeheten *Beerse Maas* in, de voormalige binnendijkse Maas.

=Historische lijnen en strategieën, hedendaagse technieken en ingrepen

Het is zeer de vraag of verdere stadsuitbreidingen in deze richting in de agglomeratie Den Bosch - Oss in de toekomst nog wel moeten doorgaan. Zou het met het oog op de klimaatverandering op de langere termijn – dus ook na 2050 – zinvol zijn nu al voor te sorteren op de verder weg liggende toekomst? Niet alleen met het oog op teveel aan water maar ook op dreigende periodieke watertekorten. En niet alleen met het oog op waterkwantiteit maar ook gezien waterkwaliteit en biodiversiteit? Landschapslijnen en waterstrategieën uit te her verleden, aangevuld met nieuwe inzichten technieken, zouden bij een nieuwe benadering van de problematiek een heel zinvolle rol kunnen vervullen. Oude waterstrategieën als die van Beerse Maas en Beerse Overlaat zouden nieuw leven ingeblazen kunnen worden met de *overslagbestendige dijk* als overlaat op goed gekozen locaties. Er ligt momenteel een dijkversterkings- en een dijkverhogingsopgave aan Brabantse zijde van de Maas. Zonder rivierverruiming en bij toenemende hoogwaterstanden zou er een dijkverhoging nodig zijn van zo'n 70 tot 120 centimeter. Een knap lastige en landschappelijk ingrijpende operatie voor de dijken met de daarmee vergroeide dorpskernen. In dit verband zou de aanleg van een overslagbestendige dijk een interessant alternatief kunnen zijn, bijvoorbeeld door bij Lithoijen een deel van de dijk niet verder te verhogen zodat daar een overlaat ontstaat. Op deze manier kan de Beerse Overlaat weer een functie krijgen als vlakte die bij een bepaalde waterstand dienst doet als wateropvang of meestromende berging. Ter hoogte van de gemalen bij Gewande verder stroomafwaarts kan het Maaswater teruggepompt worden in de Maas zodra daar de waterstanden weer gedaald zijn. De aanwezige bebouwing van de dorpskernen langs de Maasdijk worden aan de achterzijde beschermd door nieuw op te werpen kades. Zo ontstaan nieuwe dorpspolders waarvan de kades dienst doen als waterkering. De oeverwallen worden verder verdicht. Dit ruimtelijke beeld wordt bereikt door de bebouwing te concentreren en perceelgrenzen te markeren met windsingels en houtwallen. De aanwezige boerenerven in het overstromingsgebied worden gefaseerd verplaatst naar de overgangsgzone tussen oeverwal en komgebied.

Met een op deze manier ingerichte binnendijkse seizoensrivier kunnen meerdere vlieden in een klap geslagen worden. Er ontstaat een extra waterbuffering die alom ingezet kan worden in droogteperioden. Waterreserve voor een landbouw waarin het waterpeil niet meer de *a priori* de landbouwfunctie volgt maar waar de agrarische cultures en methoden zich voegen naar flexibelere waterpeilen. Een waterbuffer voor de scheepvaart die bij lage waterstanden op de rivier door de klimaatverandering meer en meer in het nauw kan komen. En waterreserves die ingezet kunnen worden voor het verstedelijkte gebied - ter bestrijding van droogte en warmte en ter verhoging van de milieukwaliteit en de leefbaarheid. Daarvoor zouden in de stedelijke zones die in het voormalige stroomgebied van de Beerse Maas liggen in de verdere toekomst nog wel de nodige herstructureringen nodig kunnen zijn om daar de benodigde extra ruimte aan de onvermijdelijk toenemende waterdynamiek te kunnen bieden, selectieve sloop van bebouwing inclusief - nader uit te werken in vervolgonderzoeken.

Een evenzeer relevant onderwerp voor nader onderzoek betreft in dit verband de vraag waar bij verdere stadsuitbreidingen in het geval van demografische groei dan wél de nodige extra nieuwbouw zou kunnen verrijzen. Achter de nieuw op te werpen kades op de oeverwallen? Daar zal maar weinig extra ruimte voor zijn. Planoloog en stedenbouwer zullen de blik dan eerder richten op de zone op en achter genoemde historische 'drooglijn'. Dan is het wel zaak dat in die zone op zijn minst de nodige groene gangen beschermd en ecologisch en landschappelijk versterkt worden om de identiteit van stad, dorp en land in hun afwisselende geleding te kunnen behouden.

NOTEN

[1]

Arjan Nienhuis, Pieter Veen en Steven van Schuppen, ***Moerasdraak bespeelt waterwolf - Ontwerpverkenning naar kansen voor gebiedsontwikkeling in de Beerse Maas*** Zaltbommel2019. Het onderzoek kwam tot stand in samenspraak met onder meer de gemeentes Den Bosch en Oss, het waterschap Aa en Maas en de provincie Noord-Brabant en werd mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie [SCI] te Rotterdam en De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [RCE] te Amersfoort.